

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ВСИЧКИ

Тематично изследване на политиките в сферата на ученето през целия живот за деца и възрастни с дислексия в шест страни членки на Европейския съюз

„Хората с дислексия имат средна или над средна интелигентност, те са креативни и възприемат света около себе си по различен начин в сравнение с останалите.“

Д-р Астрид Коп-

Дулер

„Съвременните образователни системи убиват креативността, творческото в децата. Те са предопределени от идеята за академичните възможности, измервани чрез постиженията в определени предмети, нужни за университетско образование и не отразяват интерактивния, динамичен и различен характер на човешкия интелект.“

Сър Кен Робинсън

Въведение

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект „Въвеждане на съобразени с дислексията практики в ученето през целия живот“. То проучва съществуващите в шест страни (България, Великобритания, Испания, Италия, Полша и Унгария) политики за обучението на деца и възрастни с дислексия, като се стреми да идентифицира специфични области за подобрене и да направи конкретни предложения за промяна.

Целта на изследването е да направи преглед на свързаните с дислексията политики и практики, да идентифицира добри практики, от които другите страни могат да се поучат, както и да очертае приоритетните действия, които трябва да бъдат предприети в краткосрочен план, за да се подобрят съществуващите системи на образование и услуги за деца с дислексия. Докладът също така описва проблемните области и слабостите. Той се опитва да стимулира ефективното въвеждане на реални и трайни промени в образователните услуги за хора с дислексия и да даде насоки за обмяна на опит между страните участнички.

Защо дислексия? Дислексията е специфично затруднение в научаването, което засяга 10% от населението на Европа¹. Трудностите, които децата с дислексия срещат при овладяване на четенето и писането, не означават, че те не могат да имат отлични постижения. Децата могат да учат, ако им се предостави подходяща подкрепа от специалисти, обучени в техники за улесняване на научаването на хора с дислексия, както и ако се прилагат принципи, които са се утвърдили в педагогическите практики на европейските страни с дългогодишен опит в тази сфера. Партньорите в проекта признават необходимостта от действия, които да адресират трайните проблеми в осигуряването на достъп до качествено образование за хора с дислексия, като създадат среда, в която те да могат да развият пълния си потенциал.

През последните години в Европа са реализирани множество проекти и дейности в областта на дислексията. За целта са създадени няколко партньорски мрежи, които си сътрудничат в отделни ключови области или в работата по общи проблеми за специфични целеви групи. Благодарение на тези проекти и дейности множество ресурси и полезни съвети са достъпни за свободно ползване. Въпреки това обаче, за да се осигурят необходимите условия за пълноценно развитие на способностите на хората с дислексия, е необходимо значително подобряване на подкрепата, предоставяна за тези хора, във всички страни партньори.

Докладът анализира официални документи на институции на ЕС, материали и изводи от предишни европейски проекти в тази сфера, както и информация от интервюта със заинтересовани страни от всички шест държави.

Проведеното в началото на проекта проучване на официални документи и на вторични източници на информация разкри липсата на актуални данни за някои от страните, както и наличието на ограничен брой сравнителни анализи на актуалната ситуация и политики в сферата на дислексията. Въпреки тези ограничения обаче беше събрана достатъчно информация, която позволява да се направи общ преглед на ситуацията във всяка от шестте страни. Теренното изследване и обратната връзка от участниците в проекта, както и от местните експерти и партньори предоставиха изключително ценна информация за анализа. Те също така послужиха и за валидиране на получената информация, тъй като различните участници представиха своята гледна точка въз основа на личния си опит.

Въпреки че заключенията и препоръките на изследването са насочени предимно към политици, докладът ще бъде разпространен и сред основните заинтересовани страни, както и сред

¹ Уелски проект за дислексия – <http://www.welshdyslexia.info>

широката общественост. Стремежът е да се гарантира участието и подкрепата на обществото за осигуряване на качествено образование и обучение за деца и възрастни с дислексия в ЕС.

Надяваме се, че това изследване ще допълни първите стъпки, които вече са направени за изграждане на подкрепящи образователни и обучителни системи за хората с дислексия в ЕС – системи, които не само ще декларират своята подкрепа, но и ще демонстрират зачитане на способностите и правата на хората с дислексия.

Методология

Методологията на изследването съчетава следните техники:

Преглед на наличната документация

Бяха прегледани и анализирани голям брой документи и вторични източници на информация (нормативни актове, официални и алтернативни доклади, както и други материали и публикации), налични в публичното пространство в електронен или печатен вид. Това беше първата стъпка към разбиране на актуалната ситуация в шестте страни участнички в проекта и към подготовка на въпросниците. Прегледът на документацията предостави първоначалната информация за доклада и помогна да се идентифицират основните въпроси и теми, които да се изследват в теренното проучване.

Прегледът на документацията и индивидуалните интервюта помогнаха за идентифициране както на представените в доклада постижения, така и на предизвикателствата, пред които са изправени системите на образование и обучение за деца и възрастни с дислексия в шестте партньорски страни.

Преглед на предишни изследвания по темата

Открити бяха малък брой документи, които анализират образователните и обучителни системи в шестте страни.

Множество европейски инициативи, проучени от изследователския екип, разглеждат политиките за хора с дислексия в отделни страни членки на ЕС. Въпреки че постигнатите от тези проекти резултати са похвални, не съществува анализ, който да се фокусира върху политиките в сферата на ученето през целия живот за хора с дислексия и да ги разглежда в сравнителен аспект, съпоставяйки шестте страни.

Теренно изследване – въпросници и текуща обратна връзка от партньорите

Като част от изследването Центърът за приобщаващо образование (ЦПО) разработи въпросник за набиране на информация и обратна връзка от партньорите. Въпросникът беше използван от организациите за събиране на актуална информация за съществуващите политики във всяка от шестте страни. Информацията беше верифицирана посредством включване в изследването на респонденти, представляващи различни доставчици на услуги и институции. Въпросникът бе преведен на шестте езика и бе качен на страницата на проекта.

Освен това Центърът за приобщаващо образование представи и обсъди със свои партньори заключенията от проучването на документацията и теренното изследване. Този процес гарантира точността на заключенията и създаде основа за постигане на общо съгласие относно препоръките за действия, които трябва да бъдат предприети за подобряване на съществуващите политики за децата с дислексия.

Дефиниции

Дефиниции, приети за целите на изследването и използвани в настоящия документ

Терминологията, свързана със специалните потребности в образованието, и в частност употребата на термина „дислексия“, е предмет на все по-разгорещени дебати. Дефинициите, използвани в законите и други нормативни актове, често не отразяват адекватно или изчерпателно естеството на подобни комплексни състояния.

За целите на настоящето изследване бяха приети следните дефиниции:

Специални образователни потребности и специфични затруднения в научаването

Няма общоприето определение за „увреждане“ и/или „специални потребности“, което да се използва при сравняване на различните европейски страни. ЕС разглежда човека с увреждане като човек с физически или умствен недъг, който оказва съществено и трайно неблагоприятно влияние върху неговата способност за извършване на нормални всекидневни дейности. Хората, участващи в изработването на политики, изследователите и практиците не са постигнали общо съгласие относно обхвата и значението на термина „специални образователни потребности“. Той е по-общ от „увреждане“, тъй като обхваща повече видове образователни потребности – например социални, емоционални и поведенчески трудности – и освен това отчита специфичния контекст на проблема. „Специални образователни потребности“ е понятие, което отделните страни дефинират в законодателството си, преди да преминат към определяне, оценяване и организиране на различни начини за подкрепа.

Страните от ЕС не ползват чужди определения при изработването на своите закони и политики в сферата на образованието. Образователните системи (като политики и практики) в Европа са се развивали в продължение на години в различни условия и следователно са много специфични. Политиките на повечето страни по отношение на специалните потребности се фокусират върху условията на средата, а не само върху вътрешни за човека фактори. И въпреки че всички страни постепенно заменят медицинския модел на дефиниране, оценяване и организиране на подкрепата с подходи, насочени на интеграция, все още няма яснота за това кой и каква подкрепа трябва да получи.

Общата европейска Стратегическа референтна рамка за сътрудничество в областта на образованието и обучението разграничава три широки, международни категории, които са основани на причините за несправяне в училище:

- 1) категорията „увреждания“: ученици, чиито обучителни трудности се дължат на органични причини;
- 2) категорията „трудности“: ученици с емоционални и поведенчески трудности или специфични затруднения в научаването, при които образователните потребности възникват от проблеми във взаимодействието между ученика или студента и средата;
- 3) категорията „неравнопоставено положение“: ученици, които се нуждаят от допълнителни образователни ресурси, за да компенсират проблеми, свързани с техния социално-икономически, културен и/или езиков произход.

Общи политически цели в сферата на образованието

Основните политически документи на ЕС, имащи отношение към настоящото изследване, са едва няколко. Те определят основните принципи, ценности и цели по отношение на спазване правата на детето и осигуряване на качествено образование в Европа. Първият е Европейската социална харта, ревизирана през 1996 г. и ратифицирана от Италия (юли 1999 г.), България (юни 2000 г.) и Унгария (април 2009 г.). До момента Полша, Испания и Великобритания само са я подписали. Член 17 на хартата регламентира правото на децата и младежите на социална, правна и икономическа закрила и изисква от страните членки да „осигурят на децата и младежите... такива грижи, подпомагане, образование и обучение, от каквито те се нуждаят”. По-нататък, в член 30, страните се задължават „да вземат мерки, в рамките на един цялостен и съгласуван подход, за подпомагане на ефективния достъп на лицата, живеещи или застрашени от изпадане в състояние на социална изолация... до квалификация, образование...”.

Вторият документ, Лисабонската стратегия (2000 г.), формулира общи цели в сферата на образованието като предпоставка за икономическо развитие и просперитет. Тя заявява, че правителствата трябва да осигуряват равен достъп до качествено образование за всички социални групи.

През последните две десетилетия Европейският съюз постигна забележителен напредък в приобщаването и включването на ученици със специални образователни потребности в общообразователната система. Всички европейски страни са ратифицирали Декларацията от Саламанка, с придружаваща я Рамка за действие в образованието на хора със специални потребности (ЮНЕСКО, 1994 г.). Тази обща декларация все още има определяща роля при изработването на концептуалните рамки на националните и европейски политики. Основните принципи на Декларацията от Саламанка са равните възможности, разбирани като действителен достъп до образование, което отчита индивидуалните различия, както и като качествено образование за всички, което се фокусира върху силните страни на човек, а не върху слабостите му. Това са принципи, които трябва да са в основата на всички образователни политики, а не само на тези, които са в сферата на образованието на хора със специални потребности.

Като един от световните лидери в икономическата, социалната и културната сфера, както и по въпросите, свързани с развитието, ЕС се утвърждава и като модел за насърчаване на социално включване, качествено образование и учене през целия живот за всички хора, независимо от техните различия. Образованието е една от сферите, в която има най-малко регулации на ниво Европейски съюз, тъй като отговорността за организиране на образованието и обучението е в ръцете на националните правителства. Въпреки това обаче част от трудностите, които срещат страни в ЕС, са общи за всички тях. Във всички сфери, в които няма директиви, ЕС прилага Отворения метод на координация като начин за разпространение на добри практики в рамките на предварително съгласувани общи цели и стратегии. Този процес улеснява Европейската комисия при издаването на указания, които допринасят за подобряване на политиките и практиките във всички страни членки. Като отчита значителните разлики в изходните позиции на държавите членки, отвореният метод на координация подкрепя развитието, насочено към постигане на общи цели, измерено чрез общи индикатори и параметри, сред които и индикатори, свързани със СОП.

Целта на създаването на общи цели и индикатори не е да наложи определени политики, а по-скоро да допринесе за постигането на дадени цели чрез насърчаване на сътрудничеството между отделните страни, както и с Европейската комисия, с което да подкрепи реформите в страните членки. Това сътрудничество не се основава само на финансова подкрепа, но и на обмяна на опит между страните, както и на разработване на общи инструменти, които впоследствие да бъдат адаптирани към специфичните нужди на всяка страна.

През март 2002 г. в Барселона Европейският съвет одобри работна програма „Образование и обучение 2010”. В контекста на Лисабонската стратегия тя създава първата рамка за европейско

сътрудничество в сферата на образованието и обучението, която е основана на общи цели. Тя е насочена най-вече към подкрепа за усъвършенстване на националните системи за образование и обучение чрез разработване на допълващи инструменти на ниво ЕС, взаимно учене и обмяна на добри практики посредством отворения метод на координация. През 2009 г., при президентството на Чехия, Съветът по образование приема нова стратегическа рамка за сътрудничество между страните членки на ЕС за реформиране на системите им за образование и обучение. Тази рамка обхваща периода до 2020 г., като същевременно очертава непосредствените приоритети за 2009 – 2011 г., както и предизвикателствата през следващото десетилетие. Една от приоритетните теми през 2009 – 2011 г. е „утвърждаване на равнопоставеността и активното гражданско участие в страните членки“. Комисията се фокусира и върху развитие на сътрудничество при разработване на политики, насочени към подкрепа на ученици със специални потребности, и конкретно върху „утвърждаване на индивидуалния подход в обучението чрез предоставяне на своевременно подкрепа и добре съгласувани услуги; интегриране на тези услуги в общообразователната система и осигуряване на възможности за продължаващо образование и обучение“.

Според Актуализираната стратегическа рамка за Европейско сътрудничество в сферата на образованието и обучението, една от областите, на която страните членки и Комисията трябва да обърнат приоритетно внимание, за да постигнат по-добри резултати, е „основното умение за четене, математика и точни науки“. Европейският съюз заявява стремежа си да постигне успех по пет параметъра до 2010 г. – грамотност, брой хора, които отпадат преждевременно от училище, брой завършващи горен курс на средно образование, дипломанти по математика, точни науки и технологии, и участие в учебни процеси през целия живот. Единствено по отношение на дипломантите по математика, точни науки и технологии вероятно ще има преизпълнение на заложените показатели. По параметъра „хора с трудности в четенето“, по който е планирано намаление с 20% до 2010 г., има увеличение с повече от 10% в периода 2000 – 2006 г., достигайки 24,1%². Рамката с индикатори и параметри и Заключениеята на Съвета от май 2007 г. набляга на образованието на хората със специални потребности. Специалните образователни потребности са един от основните индикатори, които трябва да се използват при проследяване на напредъка в сферата на образованието и обучението за постигане на целите от Лисабон.

Европейската агенция за развитие наблюдава напредъка в сферата на образованието на хората със специални потребности, като проследява процента на деца със СОП в общообразователни училища и деца с трудности в научаването, които получават допълнителна подкрепа през учебната година. Не се използват качествени индикатори обаче, което прави още по-очевидна необходимостта настоящият доклад да направи преглед на политиките, макар и само в шест от страните на ЕС.

Целта на националните доклади е да направят общ преглед на настоящата ситуация във всяка от страните, като се фокусират върху въпросите, които засягат конкретния проект. Стремежът не е да се обхванат всички аспекти на националните политики в сферата на образованието, а да се идентифицират онези елементи, които имат отношение към живота на децата и възрастните с дислексия.

Следват кратки описания на политиките във всяка от страните. Те имат обща структура, която е предоставена на партньорите за целите на доклада.

² Напредък по изпълнение на целите на Лисабонската стратегия в сферата на образованието и обучението – индикатори и параметри, 2008 г.

БЪЛГАРИЯ

Определение

В България терминът „дислексия“ се разглежда в контекста на „специалните потребности“, а когато става въпрос за деца с дислексия – като „специална образователна потребност“. Макар че това не е експлицитно заявено, дислексията не се възприема като „увреждане“, дефинирано като „всяка загуба или нарушаване в анатомичната структура, във физиологията или в психиката на даден индивид“ в Закона за интеграция на хората с увреждания, приет през 2005 г. Тя по-скоро се разбира като „обучителна трудност“ по смисъла на Наредба № 1 от 23 януари 2009 г. за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания.

Законодателство

По отношение на дислексията липсва цялостна държавна политика, както и специални нормативни актове, регулиращи тази сфера. Въпреки че бяха разработени и приети отделни нормативни документи (виж по-долу), практиката е все още нова и тъй като липсва система за наблюдение, приложението им е оставено на личната инициатива на отделните работодатели, училищни директори и университетски администрации. Този факт допълнително води до сегрегация на тази група хора и поради неразбиране и отказ за реагиране на проблема с подкрепяща среда в училище, тези деца не могат да получат качествено образование и да реализират потенциала си.

Основният документ, който има отношение към дислексията, макар и косвено е споменатата по-горе Наредба № 1 за обучение на деца и ученици със специални образователни потребности. Допълнително, Правилникът за прилагане на Закона за народната просвета чл. 50, ал.6 и ал.7 определя броя деца, които трябва да учат в клас, в който има деца с обучителни трудности, както и броя такива в една паралелка. Заедно с това обаче думата „дислексия“ всъщност не се среща в нито един български нормативен документ. По отношение на възрастните с дислексия, друга наредба регламентира процедурата за извършване на медицинска експертиза на работоспособността. Но и двата нормативни документа не могат да се разглеждат като държавна регулаторна политика по отношение на дислексията.

Механизми за прилагане

Механизмите за прилагане на горните наредби са рядко използвани и понастоящем се ограничават до оценка (скрининг) на нивото на развитие на децата в детските градини и училищата. Квалифициран логопед прави обща оценка на детето и събира от учителите сигнали относно синдроми, свързани с дислексия. Въз основа на резултатите от тази оценка родителите биват насочени към логопед. По отношение на останалите предписания на наредбата, прилагането им варира в различните училища в зависимост от индивидуалната инициатива и степента на познаване на дислексията, която като цяло е изключително ниска.

По принцип Наредба № 1 предоставя на родителите възможност да се обърнат към контролните органи на Министерството на образованието и науката (МОН) или към съответния инспекторат (регионална структура на МОН) и да се оплачат от прилагането на наредбата в училище. Недобрата им осведоменост обаче, до голяма степен възпрепятства прибягването до тази възможност. Към момента не се осъществява официален мониторинг на изпълнението на

Наредбата. Ако има нарушения, свързани с дискриминация, съществуват две възможности – подаване на жалба до Комисията за защита от дискриминация, която е независим административен орган и може да налага санкции, и внасяне на директна жалба до съда, който определя санкциите.

Доставчици на подкрепящи услуги

Към момента доставчиците на подкрепящи услуги за деца и възрастни с дислексия, както и за родители и учители, работещи с деца с дислексия, се ограничават до неправителствени организации (НПО), частни специалисти, академични групи в университетите, кабинетите на държавен логопедичен център София. Въпреки че имаше няколко опита за регламентиране (например по отношение на частните услуги за деца с дислексия), настоящата ситуация може да бъде определена като доста хаотична, а предоставяните държавни услуги недостатъчни и неадекватно подкрепени с ресурси и помощ.

Сред организациите, предоставящи подкрепа за деца и възрастни с дислексия, могат да бъдат споменати следните: Логопедичен център-София, Логопедични кабинети към масовите училища, Център за приобщаващо образование (който работи в партньорство с Логос АБВ – частен център за специализирана подкрепа), Българска асоциация по дислексия-София, асоциация „Дислексия” – България и Първи национален център по дислексия (две независими организации със сходни имена, които работят в Русе), Детски психиатричен диспансер в София.

Подкрепа

Подкрепата за деца със специални образователни потребности, предвидена в Наредба № 1, включва предоставяне на техническа (софтуер и компютри) и не-техническа (назначаване на ресурсни учители, адаптиране на учебния материал и индивидуализиране на изпитната процедура) подкрепа в училищата. Отправянето на искане за назначаване на ресурсен учител, който да работи специално с деца с дислексия, е най-често използваната от всички тези възможности. Като цяло обаче, използването на ресурсна подкрепа зависи от личната инициатива на директора и учителите и остава доста ограничено. За да има право да ползва тази подкрепа, ученикът трябва да се яви на специална комисия – Екип за комплексно педагогическо оценяване (ЕКПО), и да получи статут на ученик със специални образователни потребности. Повечето родители не са склонни децата им да преминават през този цикъл по две основни причини. На първо място, родителите се страхуват, че детето им ще получи „етикет”. На второ – опитът, познанията и компетентността в областта на дислексията на екипът на ЕКПО, както и на много от ресурсните учители, са често неадекватни.

Подкрепа в училище

На практика подкрепата в училищата се изчерпва с назначаването на ресурсни учители и издаването на информационни материали. През последните две години информационните материали за дислексия, достъпни за родители и учители, се увеличиха в резултат от усилията на НПО и частни инициативи. Като примери можем да посочим публикациите на Центъра за приобщаващо образование, материалите, издадени по програма „Ателието на Леонардо” от асоциация Дислексия – Русе и информационни материали на НБУ.

Учителите, които преподават в начален клас се отнасят с повече разбиране и подкрепа към децата с дислексия от своите колеги. Учителите в среден курс като правило отказват съдействие

най-често аргументирайки се с големия брой на децата в паралелка, необходимостта да се следва стриктно учебната програма, както и липсата на знания и опит за работа с ученици с дислексия. Като цяло се забелязва липса на разбиране, както и липса на инициатива за използване на съществуващите технически и други възможности за подкрепа.

Подкрепа в университетите

Както вече беше споменато, има само един университет (Нов български университет в София), който разработва и разпространява информационни материали (брошури) за преподаватели и студенти в НБУ, насочени към запознаване с проблема, възможностите за диагностика на нарушението и специфичните условия за обучение и подкрепа.

По същество, проблемът е непознат в другите висши учебни заведения, с изключение на висшите училища, в които има програми по специална педагогика и психология. Достъпът на ученици с дислексия до висшите училища е ограничен. На първо място това се дължи на липсата на алтернативни програми за обучение в училище, което води до ниски академични умения. На второ, характерът на приемните изпити във висшите училища фокусиран върху писмена форма на оценка без гъвкавост в условията на провеждане на изпити.

Нов български университет предлага среда за развитие, която е съобразена с уникалните потребности на студентите и предлага обучение на студенти с различни затруднения и специфични образователни потребности – дислексия, сензорни нарушения (слухови, зрителни), соматични заболявания и други. Във връзка с това, за обучението на студенти с дислексия в Нов български университет са създадени образователни условия, съобразени с техните уникални потенциал и възможности. Тези образователни условия са съобразени с опита на водещи западноевропейски университети като University of Oxford, Liverpool John Moores University, Manchester Metropolitan University и University of Greenwich във Великобритания.

В процеса на *преподаване* студентите с дислексия се подпомагат чрез предоставяне на CV или паспорти на изучаваните курсове, които съдържат анотация, тематични планове, препоръчителна литература, форми на оценяване; ползване на материали за лекциите предварително качени в електронната система за обучение Moodle; разпечатки на лекции и учебни материали с по-едър шрифт; абстракти на всяка лекция.

В процеса на *оценяване*, по възможност студентите с дислексия се оценяват устно, а не писмено, освобождават се от презентации и четене на глас пред останалите колеги. При писмено изпитване се подготвят изпитни материали с по-голям размер на буквите, на изпита разполагат с 30% повече време за работа, отколкото останалите студенти, като ако трябва да пишат, имат избор между ръкописно писане и работа на компютър. При оценяване на писмена работа оценката не се намалява заради пунктуация и правопис.

За разбирането на проблема в академичната, административната и студентската общност, за експертна оценка, за определянето на конкретни стъпки в учебния процес, за начина на оценяване и за по-доброто удовлетворяване на специфичните нужди на студентите с дислексия се грижи екип от специалисти, който обхваща различни области от научното познание – психология, лингвистика, психолингвистика, логопедия, семиотика и оценяване. Понеже за България това е уникален опит, тук ще споменем целия екип от специалисти, а именно - проф. Ваня Матанова, д.пс.н., проф. д-р Енчо Герганов, ст.ас. д-р Екатерина Тодорова, доц. д-р Кристиан Банков, гл.ас. Бойка Бъчварова и Сава Керелезов.

Пътят на човек с дислексия

На теория в началото на всяка учебна година логопед прави обща оценка на всички деца в начален курс. Като част от този процес оценяващият логопед събира сведения за свързани с дислексия проблеми и от учителите. Действаща практика е да се прави диктовка с целия клас и по показаните резултати от нея логопедът да подбира децата, с които да работи след това. Тази методика е безкрайно ненадеждна и изключително несериозна в подхода към дислексията. Голяма част от учениците не могат да бъдат разпознати като деца имащи нужда от специална подкрепа.

Оценка може да бъде направена и по желание на родителите, след общата оценка или независимо от нея. Оценката в държавни логопедични центрове, както и в някои частни практики, понякога включва преглед от логопед, психолог и невролог. Това включва стандартизирана невропсихологическа и разнообразна когнитивна оценка на устната и писмената реч. Единични практики използват въпросници, скрининг за оценка на баланс, координация, краткосрочна и оперативна памет и разбирането на текст. Слабост на стандартната диагностична процедура е продължаващото negliжиране на проблемите, свързани с емоционалното, поведенческото и социалното функциониране на дислексичните деца, както и особеностите на вниманието.

След като бъде установено, че детето е с дислексия, на теория родителите биват насочени към логопедичен център или се подготвя индивидуална терапевтична програма, която се координира с родителите и училището. В действителност слабото разбиране на дислексията, както и настоящите практики в българската образователна система водят до изолация на децата в училище и до невъзможност за пълно развитие на техния потенциал.

По данни на изследване на Националната програма за изследване на човека и неговия мозък, проведено в страната през 1985-1989 г., почти 18% от всички деца и младежи в училищна възраст са с дислексия.

Изисквания към квалификацията на специалистите

Началните учители имат само обща информация и предварителна подготовка по отношение на проблемите в развитието. Не се изисква допълнителна квалификация нито от тях, нито от ресурсните учители, които би трябвало да работят специално с деца с дислексия.

Допълнителна квалификация се придобива най-вече в обученията, организирани от НПО, или чрез сертификационни процедури, провеждани в рамките на отделни проекти.

Въпреки че за допълнителна квалификация на учителите (и по-специално на ресурсните учители) има предвидени средства, качеството на сертифицирането и на курсовете за допълнителна квалификация, предоставяни от различни организации, е трудно да се оцени. Въпреки всички затруднения и пречки за подобряване на квалификацията на педагогическите кадри за работа с деца с дислексия, през последните години директорите на училища и учителите са все по-активни.

Основни изводи

В България все още няма единна държавна политика по отношение на дислексията. За разлика от другите нови страни членки в ЕС, в страната ни все още няма механизми и инструменти за официална регулация на проблема с подкрепата на хората с дислексия. Липсват ясна нормативна и политическа рамка за развиване на система за предоставяне на регламентирани услуги за деца и възрастни с дислексия. Въпреки това, има ограничен кръг услуги (както от гледна точка на разнообразието, така и от географското разпределение на доставчиците), които

съществуват. Към момента доставчиците на подкрепящи услуги за деца и възрастни с дислексия, както и за родители и учители, работещи с деца с дислексия, се ограничават до неправителствени организации (НПО), частни специалисти, академични групи в университетите, кабинетите на държавен логопедичен център София.

Липсват базисни данни за броя на хората с дислексия, а съществуващите механизми и структури (напр. ресурсните центрове, РЦЗ, общини и др.), чрез които може да бъде събрана такава информация, не се използват или са абсолютно неподготвени да проведат такова проучване.

Все още източниците на информация по теми, свързани с дислексията и наличната академична, популярна и помощна литература, достъпна на български език, са изключително ограничени и са резултат предимно от усилията на малка група НПО, включително като Център за приобщаващо образование и един университет – НБУ в София. Липсват помощни средства за индивидуална употреба и ползване в клас, както и образователни и информационни материали, разработени специално за деца и младежи с и без дислексия, които обясняват силните страни и затрудненията, изпитвани от хората с такова нарушение.

Съществува огромна нужда от подготовка както на общообразователни учители, възпитатели и директори, така и на специалисти (ресурсни учители, логопеди, детски психолози и др.), за работа с ученици с дислексия, за да може да се гарантира правото им на качествено образование и реализация в живота. Съществуващите неразбиране, липса на опит и възможности за подобряване на квалификацията, водят често до неидентифициране на дислексията, закъсняла или погрешна диагностика и най-вече заклеяване на децата с дислексия като изоставащи в развитието си, мързеливи и неамбициозни ученици, които много често отпадат от образователната система.

Препоръки

Анализът на ситуацията към момента в страната показва, че за изграждането на една добре функционираща образователна система, която включва всички деца, биха помогнали следните мерки:

Препоръки в областта на законодателството и нормативните разпоредби:

- Програмата за развитие на образованието, науката и младежките политики в Република България и Планът за действие към нея да включват цели и дейности, свързани с децата със специфични затруднения в научаването и дислексия. Важно е необходимите мерки да са в духа на приобщаващото образование. Определянето на цели и дейности трябва да бъде обвързано с извършване на оценка на осъщественото спрямо заложените цели и определяне на реални срокове за постигането им. За неосъществените дейности трябва да бъдат предвидени точно определени срокове и ресурси – финансови и човешки, които от своя страна да са обект на обществен контрол и оценка.

- Разработване на единна методика, диагностични процедури и стандарти за оценка на СНСУ/дислексия за България.

- Разработване и въвеждане на стандарти за изработването на индивидуални образователни програми за децата със специални образователни потребности, и по-специално с дислексия.

- Оценката на образователните потребности трябва да се извършва от мултидисциплинарен екип. Целта му е да изготвя профил на развитието на детето, като основа за разработването на индивидуален план за учене и развитие. Акцентът трябва да е върху водещия стил на учене, силните страни на детето и техническите и помощни стратегии и средства, които биха помогнали. Оценката трябва да включва старателно и задълбочено изследване на обучителните затруднения в нивата: четене и разбиране на прочетеното, писане и разбиране на написаното, математически умения и математическо мислене, анализ на типовете грешки в писмената реч – общи и специфични, езиково функциониране, артикулация, зрителна, слухова и надмодална перцепция, краткосрочна и дългосрочна памет, зрително-моторна координация, метакогнитивни дефицити.

- Институциите и органите отговорни за интегрираното образование – Екип за комплексна педагогическа оценка (регионален) и Екип за интегрирано образование (в учебната институция), както и Ресурсните центрове имат нормативно определени широк кръг от функции. Съществува неяснота по отношение на отговорностите на всеки от тези участници и на много места представителите им не работят като екип при изготвяне на индивидуалните планове и периодични оценки и адаптация. Трябва да бъдат заявени участието и конкретните отговорности на ЕКПО при изготвяне на индивидуалните образователни програми, както и да бъде разяснено в какво се изразява помощта и контрола на тези екипи.

- Въвеждане на политика на ранно разпознаване и превенция на СНСУ, още в детските градини, което да води до специфични ранни грижи, каквато практика съществува в световен мащаб.

- Общините да гарантират достъпа на всяко училище до необходимите знания и умения за посещането на нуждите на децата с дислексия. Понастоящем системата на управление на интегрираното образование изключва от процеса общините, които са финансиращ и координиращ орган по места. За да поемат отговорност за създаването и управлението на ресурси (финансови, човешки, адаптирана материална база и среда) общините трябва да бъдат приобщени в процеса.

Препоръки за организация на учебния процес за деца с дислексия:

- Подготвяне на задължителен обучителен курс за учители в сферата на дислексията. Това може да се направи по различни начини – чрез вкарването на този курс в центровете за обучение на учители и директори, чрез въвеждането му в университети, чрез създаването на специален курс за продължаващо професионално обучение, чрез специалисти и НПО. Проучването, представено по-долу, би могло да помогне в очертаването на параметрите на учебния план за подобен курс.

- Подготовката на заетите в системата на образованието да е основана и на представяне и въвеждане и популяризиране на добри световни практики и съществуващи такива в България.

- Подготовката на учителите да изхожда от максимата, че всеки учител трябва да е подготвен да работи с дете със СОП. Подготовката може да е организирана например на три нива – основни умения (за всички учители във всички училища), умения за напреднали (някои учители във всички училища), специалисти (ресурсните учители). По този начин някои учители, преминали курса за напреднали, могат да се „специализират” в работа с деца със СНСУ и по-конкретно с дислексия.

- Подготвяне на обучителен софтуеър, методически помагала за учители и родители, първоначални въпросници за идентифициране и други.

- Развитие на подпомагащи компютъризирани технологии за ученици и студенти, които включват например текст-към-говор, асоциативни карти, визуални средства, мултимедийни уроци, графичи и речници с термини, организационен софтуеър и други - достъпни и безплатни за всички.
- Въвеждане на специфични облекчаващи процедури и стратегии при изпитване и оценяване на деца със СНСУ. Необходимо е те да бъдат нормативно подкрепени и узаконени и да дават права на децата, имащи затруднения в ученето с цел да не бъдат подценявани поради специфичните им често скрити затруднения.
- Родителите трябва да бъдат пълноценно консултирани, обучавани в стратегии за справяне и привлечени в процеса на работа с техните деца. Като минимум всички училища трябва да информират редовно родителите за плановете и напредъка в работата с детето и да публикуват процедурите, които следват в работата си с деца с дислексия.
- Подкрепата на учениците с дислексия в училище трябва да включва разработването на индивидуален план за учене и развитие, който да отразява дейности за развиване на силните страни на децата и професионално ориентиране, включване на децата в групи за подкрепа на социалните и организационните им умения.
- Работа с учениците без СОП и СНСУ и училищната общност като цяло за създаване на разбираща, приемаща и подкрепяща среда.
- Полезно би било и създаването на Центрове за работа с деца с дислексия, в които да се осъществява комплексна оценка на функционирането и мултидисциплинарна терапевтична дейност с намесата на висококвалифицирани специалисти в различни области - психолог, логопед, невролог, специален педагог, трудов терапевт, ресурсен учител и др. Ролята на тези центрове може да се изпълнява от РЦПДИОВДУСОП, но само ако този процес е съпроводен с повишаване на капацитета на Ресурсните центрове – повишаване на квалификацията на ресурсните учители и други специалисти.

Препоръки за изследователски и политически дейности в подкрепа на реформите в областта на приобщаващото образование:

- Извършването на национално проучване за „Идентифициране и обучение на деца и младежи с дислексия”. Това изследване може да послужи като основа за: а) препоръки в сферата на началното и средното образование; б) препоръки за обучение на учители; в) промени в законодателството и нормативни документи и развитие на политики; г) конструиране на политики за достъп до качествено образование. В крайния доклад задължително трябва да бъдат засегнати следните теми:
 - Какво е дислексия?
 - Идентифициране на децата с дислексия;
 - Справяне със затрудненията при четене и писане;
 - Подкрепа за деца с дислексия и семействата им;
 - Справяне с други проблеми, свързани с дислексията (например ниска самооценка, отпадане от училище, агресия и др.).

Допълнителна и несъмнена полза биха допринесли и следните теми:

- Съвременно обучение на учителите;
 - Изследване на основните компоненти на специализираното преподаване на деца с дислексия;
 - Допълнителна информация за възможностите за обучение на учители – специалисти по дислексия;
 - Подкрепящи услуги на местно ниво;
 - Статистически показатели за ефекта от интервенциите върху напредъка на детето;
 - Идентифициране и обучение на деца и младежи с дислексия и затруднения в правописа (включително популяризиране на стандартизирани контролни списъци, лесни за попълване и следене от учителя и родителя);
 - Практически насоки: „Какво помага при работа с деца с дислексия и затруднения в правописа, които имат и други проблеми?“;
 - Гъвкавост на учебната програма за децата със специални образователни потребности;
 - Оценка на ефективността и устойчивостта на малкото добри практики, съществуващи в България.
- Образователните политики и законодателството в областта на приобщаващото образование с акцент върху дислексията да бъдат популяризирани посредством кампании за повишаване информираността за нуждата и обществената полза на приобщаващото образование. Кампаниите за подобряване на информираността – както към родителите, така и към учителите, но и на цялото общество, трябва да са насочени към подобряване на осведомеността по отношение значението на термина и диагнозата дислексия и специфични нарушения на способността за учене, предизвикателствата пред хората с дислексия, но и техните възможности. Информационните материали и канали трябва да поставят акцент и върху разясняване на пътя за получаване на подкрепа и информация, както и върху съществуващите възможности и места за терапия и подкрепа.
 - В изграждащата се мрежа с база данни за децата със специални образователни потребности да се включат и децата с дислексия. Базата данни да е на разположение на регионалните инспекторати по образованието, на отделите за закрила на детето и на всички министерства и агенции. Базата данни трябва да съдържа местожителството на детето, възрастта, пола, майчиния език и бариерите пред обучението и образователния прогрес за всяка учебна година.
 - Доказана е връзката между противообществени прояви на малолетни и непълнолетни и неграмотността. Съществуват редица изследвания, които показват, че децата с дислексия, които отпадат от училище, често се включват в редиците на малолетните правонарушители. Необходимо е проучване, което да изследва тези процеси в България, като се отдели специално внимание на изследване на образователните потребности и затруднения на децата и младежите във ВУИ и СПИ, както и на младите хора, които се водят на отчетност от МКБППМН.

Великобритания

Определения

Във Великобритания продължава дискусиата относно терминологията, използвана за хора с трудности в овладяването на четенето и писането. Поставя се под въпрос дефиницията, както и самото съществуване на това, което обикновено се определя като „дислексия“. Въпреки публикуването на „Доклада Роуз“ (виж по-долу) – национално изследване върху идентифицирането и подкрепата за хора с дислексия – парламентарната Комисия за наука и технологии отправя запитване относно:

- правителствената политика за повишаване на грамотността на ученици със затруднения в четенето;
- емпиричните данни, на които се основават програмите „Всяко дете може да чете“ и „Да постигнем напредък“;
- определението за „дислексия“ и
- емпиричните данни, на които се основава диагностицирането на дислексията и обучението на деца с дислексия.

Проучването е приключено на 26 октомври 2009 г., но към момента на писане на настоящия текст резултатите от него все още не са публикувани. Авторът на доклада изпрати на комисията следното становище: „Дислексията е трудност в овладяването на гладкото и прецизно четене, писане и произнасяне на буквите в думата, която има неврологичен произход“.

Нормативна уредба

„По смисъла на този закон човек има увреждане, ако има физически или умствен недъг, който оказва съществено и трайно неблагоприятно влияние върху неговата способност за извършване на нормални всекидневни дейности.“ Следователно във Великобритания дислексията се счита за увреждане.

Във Великобритания приемането на нова нормативна уредба е резултат от действието на множество фактори. Така например съществуващото законодателство в сферата на дислексията е следствие от дълъг процес, който е повлиян и от предходни нормативни документи. Нормативната уредба за пръв път адресира проблема дислексия преди около 30 години в резултат от влиянието на различни фактори. По-старото законодателство обикновено е прието под натиска на хора, лобиращи пред народните представители да въведат промени, които биха им осигурили предимство в законодателния процес. Нормативните документи от средата и края на 90-те (например променената Наредба за образованието на деца със специални образователни потребности от 1995 г. и Закона за специалните образователни потребности и уврежданията от 2001 г.) са повлияни от Декларацията от Саламанка, която признава способностите, качествата и нуждите на детето със специални потребности и изтъква необходимостта от допълнително обучение на учителите в тази област. Законът за специалните образователни потребности и уврежданията от 2004 г. се приема в резултат от активността на множество организации на хора с увреждания и най-вече на организации на хора с проблеми в зрението и слуха. Първичното законодателство в областта на дислексията се основава на социалния модел на приобщаването и набляга на индивидуалните различия, въпреки че реферира и към дислексията. Прилагането на вторичното законодателство пък зависи от

податливостта на политиците на обществен или медиен натиск вследствие най-вече от активността на различни застъпнически групи или наличието на други актуални правни проблеми. Въпреки това ефектът е минимален и обикновено краткотраен. Така например правителството наскоро заяви, че е осигурило пари за обучението на 4000 учители за специалисти по дислексия. Началните училища обаче са 25 000. Следователно резултатът от прилагането на тази мярка ще бъде много ограничен. Една от най-влиятелните регулации е Етичният кодекс в сферата на специалните образователни потребности³.

При неизпълнение на законодателството могат да бъдат завеждани съдебни дела. Често обаче е трудно да се дефинират ясни критерии за това. Мониторингът не се прави открито, а непрозрачно по време на инспекциите на училищата, провеждани от Агенцията за стандарти в образованието (Office for Standards in Education).

В този процес са включени университетски преподаватели, неправителствени организации и други заинтересовани страни. Така се избягват нежеланите медийни публикации относно липсата на въвлечане.

Освен това промените в нормативната уредба често са следствие от настойчивостта на НПО. Проведените наскоро проучвания, например това на парламентарната комисия по наука и технологии, както и „Докладът Роуз“, дават възможност за участие на широката общественост.

Доставчици на подкрепящи услуги

Най-влиятелната застъпническа организация е Британската асоциация за дислексия⁴ (БАД). В нея членуват около 80 местни групи. Има и други организации, които в повечето случаи се свеждат до интернет страница, поддържана от един човек.

БАД работи с правителството, като лобира за въвеждане на промени. Освен това тя подкрепя родители, разработва проекти, поддържа специализирана телефонна линия за родители, издава сертификат за качество на училища и фирми и поддържа интернет страница и онлайн магазин.

Информираност, обучение и квалификация на учителите

Според официалната статистика около 25 000 студенти получават парично подпомагане поради наличието на дислексия. Няма официална статистика за децата. В близко бъдеще обаче това ще се промени.

Британската асоциация за дислексия е провела две проучвания сред учители (през 1991 и 2002 г.), за да установи потребностите и нивото им на информираност. И двете показват, че повечето учители са запознати с темата и познават деца с дислексия. Отбелязва се и необходимостта от повече информация, ресурси и обучение. БАД не е предприела целенасочени стъпки, с които да адресира установените потребности. Трябва да се отбележи обаче, че асоциацията предлага допълнителна квалификация (АЧБАД – Асоцииран член на Британската асоциация за дислексия), която е призната от всички, включително и от правителството, като доказателство за компетентност в преподаването на деца с дислексия.

³ <http://www.teachernet.gov.uk/doc/3724/SENCodeOfPractice.pdf>

⁴ www.bdadyslexia.org.uk

Няма специални изисквания към учителите, които работят с ученици с дислексия. Документът, който установява специфичните образователни потребности на детето, определя и необходимите ресурси и квалификация. Ако родителите на детето сметнат, че специалистът, който работи с него, не е достатъчно квалифициран, те могат да обжалват решението. Детето трябва да получи подкрепа от квалифициран специалист, но често с него работи помощник учител без нужната квалификация. От специалистите, които предоставят подкрепа в университетите, се изисква сертификат за АЧБАД.

През последните години се появяват множество медийни публикации относно дислексията, така че повечето хора вече я познават и приемат. Благодарение на медиите, родителите на деца с дислексия научават правата си както и съществуващите възможности за подкрепа и съвет на местно ниво и в интернет пространството.

Оценка

За съжаление нормативната уредба, касаеща оценката на дислексията, не е достатъчно добра. В идеалния случай би трябвало да има квалификационни курсове за оценители, списък с тестове и критерии за оценка. Това обаче не се случва нито във Великобритания, нито другаде по света. За съжаление квалификацията „психолог“ („педагогически“ за по-малките деца и „клиничен“ за възрастните) обикновено се приема за достатъчна. И все пак един общ курс на обучение не може да предостави необходимото специализирано знание.

Единствената област, в която този проблем е адресиран частично, е висшето образование, където през 2005 г. официална работна група изготвя насоки за провеждане на оценка на хора с дислексия и за изработване на доклад. Препоръчват се и конкретни тестове, които да бъдат използвани. Оттогава започва да се провежда специален обучителен курс и да се води регистър. И все пак, имайки предвид занижените критерии за оценка и мащабите на проблема, качеството на оценките все още варира значително.

Оценката на децата обикновено се прави по искане на учител (или координатор в сферата на специалните образователни потребности), което често е следствие от натиска, оказван от родителите. Педагогически психолог от местните образователни власти провежда оценката в училището на детето. Резултатите от нея варират между различните места и докато някои власти установяват „дислексия“, други говорят за „специфични затруднения в научаването“. Оценката съдържа и препоръки относно организирането на подкрепата и разработването на индивидуалния учебен план. Използваните инструменти са разнообразни, като обикновено включват тестове за грамотност (четене, произнасяне на буквите в думата и писане), фонологични умения (рими, алитерации, анализ и синтез), памет и ортографски умения. Един от най-популярните инструменти е Наборът от тестове за фонологична оценка (Phonological Assessment Battery). Оценяват се още разбирането при четене и речниковият запас.

В момента някои общини изпробват интернет версии на тези тестове, което би позволило оценяването на повече хора при по-малко разходи (например Профил на ученика, разработен от Смайт и Кърби). Тази система ще бъде пилотирана и в други страни, включително България, Унгария, Италия и Румъния.

Подкрепата, която е на разположение на учениците във Великобритания, е по-добра, отколкото в повечето други страни. Това, което липсва, е ранното идентифициране и информираността на самите ученици. Много често те чакат, докато се провалят в училище, и едва тогава започват да търсят помощ. Някои университети и колежи обмислят въвеждането на масово оценяване по интернет, което да им помогне да идентифицират на по-ранен етап хората, нуждаещи се от подкрепа.

Съществуващата подкрепа за възрастни е приемлива, но не е добре позната. За съжаление твърде много се акцентира върху технологиите и по-малко върху човешката подкрепа, което се дължи както на финансови ограничения, така и на липсата на достатъчно квалифицирани специалисти.

След като наличието на специфични потребности бъде установено документално, човекът с дислексия получава достъп до технологични и други ресурси, в зависимост от контекста и възрастта му. Най-честата форма на подкрепа в началния курс са уроците по фонетика, докато в средното училище се набляга повече на уменията за научаване. Във висшите училища понякога се осигурява допълнително обучение от хора, запознати с изучаваните от студента предмети. Наблюдава се тенденция за определяне на подкрепящите професионалисти като „специалисти, подпомагащи уменията за научаване” (Study Skills Support Officers), вместо като „индивидуални наставници за хора с дислексия или увреждане”. Ако студентите разполагат с документ, удостоверяващ дислексията, те получават достъп до държавната система на подпомагане, откъдето могат да получат преносим компютър с необходимия софтуер за превръщане на текст в реч и на реч в текст, както и за картографиране на идеи. В някои случаи се предоставят и допълнителни технически средства като скенери, дигитални диктофони и други.

Подкрепата по време на изпит може да бъде различна в зависимост от контекста. Така например правописът на учениците, които се явяват на национални изпити в средното училище, не се оценява. Освен това по време на изпита те могат да ползват услугите на човек, който им чете напечатаните текстове или записва думите им, ако тяхната възраст на четене е под определено ниво.

Сертификат за качество

БАД създаде сертификат за качество за училища, колежи, университети и фирми. Чрез него асоциацията се опитва да наложи определени стандарти за предоставяне на услуги и подкрепа в институциите. За целта се прави мониторинг на всички организационни сфери – от информираността на служителите и достъпа до оценка, до осигуряването на подкрепа и наставления.

Възрастни с дислексия

Най-голямата организация, която подкрепя възрастни с дислексия, е Британската асоциация за дислексия. На своята специализирана телефонна линия тя предоставя консултации и подкрепа и насочва към подходящи услуги. Британската Организация за възрастни с дислексия също твърди, че работи в тази сфера, но в действителност тя се състои само от един човек, а информацията на интернет страницата ѝ не е актуална. Има обаче други НПО, които проявяват засилен интерес към тази сфера, като Ратбоунс (Rathbones) и Ремплей (Remploy). И двете организации получават средства от държавата, за да оказват подкрепа при търсенето и намирането на работа.

Схемата „Достъп до работа” (Access to Work) е насочена към хора, които работят. Тя дава възможност на служителите да преминат оценка (обикновено заплатена от работодателите) и да получат от правителството софтуер, който да им помага в работата. Информацията за тази услуга обаче не е широко разпространена⁵.

⁵ http://www.direct.gov.uk/en/DisabledPeople/EmploymentSupport/WorkSchemesAndProgrammes/DG_4000347

Съществуват значителни различия при прилагането на нормативната уредба, тъй като всяко училище, колеж и институция интерпретира закона и подзаконовите актове по свой начин.

Учителите, които искат да получат статут на АЧБАД, обикновено се финансират от частни източници, въпреки че някои получават 50% от средствата от местните образователни власти. За да работят като подкрепящи специалисти в университетите, учителите трябва да притежават необходимата квалификация.

Добри практики

Сред добрите практики трябва да се отбележи публикуването на „Доклада Роуз“, работата по който е финансирана от правителството. Този доклад може да послужи като основа за: а) препоръки в сферата на началното и средното образование; б) препоръки за обучение на учители; в) промени, тъй като само законодателството не е достатъчно. „Докладът Роуз“ излиза през юни 2009 г., като официалното му наименование е „Идентифициране и обучение на деца и младежи с дислексия и затруднения в правописа“.

Докладът засяга следните теми:

- 1) Какво е дислексия?
- 2) Идентифициране на децата с дислексия.
- 3) Справяне със затрудненията при четене.
- 4) Подкрепа за деца с дислексия и семействата им.
- 5) Справяне с други проблеми, свързани с дислексията.

Приложенията към доклада обхващат следните теми:

- а) Съвременни развиятия в обучението на учителите.
- б) Изследване на основните компоненти на специализираното преподаване за деца с дислексия.
- в) Допълнителна информация за възможностите за обучение на учители – специалисти по дислексия.
- г) Подкрепящи услуги на местно ниво.
- д) Статистически показатели за ефекта от интервенциите върху напредъка на детето.
- е) Идентифициране и обучение на деца и младежи с дислексия и затруднения в правописа.
- ж) Практически насоки: „Какво помага на деца с дислексия и затруднения в правописа, които имат и други проблеми“.
- з) Гъвкавост на учебната програма за децата със специални образователни потребности.

Приоритетни области, в които са необходими подобрения

Въпреки множеството дейности и финансовите средства, отделени през последните 40 години, все още предстои много работа за постигането на равнопоставеност за хората с дислексия. Може да се очаква обаче, че въвеждането на следните промени би довело до значителен напредък:

- Въвеждане на компютъризирано масово оценяване за идентифициране на хората, които имат нужда от подкрепа.
- Цялостно съобразяване на обучението с децата с дислексия – като част от подхода, насочен към приобщаване.

- Осигуряване на качествен софтуер с отворен код за помощните технологии, което ще намали разходите на правителството.
- Въвеждане на задължителни курсове за продължаващо професионално развитие.
- Въвеждане на работещи методи, които да демонстрират ефективността на обучението на специалистите.
- Осигуряване на интернет достъп до системи на обучение, които лесно могат да бъдат изтеглени и използвани безплатно от учителите.

ИСПАНИЯ

Определение

В Испания няма общоприето определение за „дислексия“, въпреки че повечето специалисти вече признават, че тя не е увреждане, разбираемо като „физически или умствен дефицит, причинен от вродено заболяване или травма“⁶.

Различните специалисти и изследователи дефинират дислексията по различен начин, като най-често се ползва определението на Международната асоциация за дислексия (МАД). Според него дислексията е „специфично затруднение в научаването, което има неврологичен произход. То се характеризира с трудности в прецизното и/или гладко разпознаване на думите и с нарушения в способността за изписване или за декодиране на буквите. Тези проблеми обикновено се дължат на затруднения във фонологичната обработка, които често се наблюдават и при нормално развитие на останалите когнитивни способности и ефективно преподаване в клас. Следствията включват проблеми с разбирането и овладяването на умения за четене, които възпрепятстват натрупването на речников запас и придобиването на общи познания.“⁷

Нормативна уредба

Диагностицирането и лечението на хората с дислексия в Испания не е нормативно регламентирано. Въпреки че някои от мерките в сферата на уврежданията засягат и учениците със специални образователни потребности, липсва отделна регулация, насочена към дислексията като състояние, отличаващо се от уврежданията.

Испанският Закон за образованието, приет през 2006 г., регламентира мерките за подпомагане на „учениците със специфични потребности от образователна подкрепа“. В тази категория се включват:

- ученици със специални образователни потребности (физически и сензорни увреждания, както и проблеми в развитието);
- талантиви ученици;
- ученици, обхванати късно от образователната система.

В зависимост от профила на учениците със специални образователни потребности всяко училище трябва да осигури необходимите специалисти, които да помогнат за пълноценното развитие на децата. Част от специализираните услуги се предоставят извън класната стая, така че ученикът периодично трябва да излиза от час, за да участва в обучителни сесии или да ползва други услуги. Така например за учениците със слухови увреждания училищата обикновено осигуряват жестомимичен преводач и специални терапевти (учители, специализирали

6

Закон за социална интеграция на хората с увреждания, чл. 7 (13/1982)

7

www.interdys.org

логопедия). Така за децата с увреждания има повече възможности за специализирана подкрепа, отколкото за децата с дислексия.

Освен това дислексията не е включена в нито един регистър на специалните образователни потребности. Тук е важно е да се отбележат усилията на неправителствената организация „Без бариери за хората с дислексия“, която инициира създаването на Национален регистър на хората с дислексия. Този регистър обаче няма да бъде официално приет.

Като цяло оценката и подкрепата за ученици, възрастни, работодатели и служители с дислексия не е официално регламентирана.

Механизми за прилагане

Тъй като на практика няма нормативна регламентация в сферата на дислексията, не съществуват и процедури за прилагане. Като цяло повечето хора разпознават термина „дислексия“, но неговото значение и последици не са широко известни. Обикновено младежите са най-добре информирани.

Доставчици на подкрепящи услуги

Подкрепящите услуги за деца с дислексия се фокусират предимно върху учениците в началното училище. Доставчиците са представители на университети и професионални групи (които предоставят подкрепа чрез публикуване на изследвания, наръчници и книги) или неправителствени организации и застъпнически групи в сферата на правата на детето и образованието. Основните дейности на тези организации са насочени към смекчаване на фонологичните, пространствените, сетивните или слуховите проблеми, породени от дислексията. Освен това неправителствените организации предоставят информация, организират кампании за повишаване на информираността, разпространяват материали, предоставят професионални консултации, поддържат библиотеки, предоставят дидактични материали, игри и т. н.

Всички организации си сътрудничат със съответните регионални асоциации за дислексия като например:

- Испанска федерация за дислексия (FEDIS – Federación Española de Dislexia), национална организация: www.fedis.org
- Без бариери за хората с дислексия (Dislexia sin Barreras), национална организация: www.dislexiasinbarreras.com
- Дислексия в северна Испания (Dislexia al Norte).
- Асоциация от Канарските острови (DISLECAN – Asociación de Canarias): www.dislecan.es
- Асоциация от Виская (DISLEBI – Asociación de Vizcaya): <http://comunidades.kzgunea.net/Dislebi/ES/default.htm>
- Асоциация от Палма де Майорка (DISFAM – Asociación en Palma de Mallorca): www.disfam.net
- Блог за дислексия на Хаен (Blog Dislexia Jaén): <http://dislexiajaen.myblog.es/>

- Асоциация от Валенсия (AVADIS – Asociación Valenciana): <http://www.dixle.com/>
- Асоциация от Барселона (Asociación en Barcelona): <http://www.acd.cat/ACD/>
- Асоциация от Андалусия (ASANDIS – Asociación de Andalucía): <http://www.asandis.org/>
- Асоциация за дислексия в Мурсия (ADIXMUR – Asociación Dislexia en Murcia): www.fedis.org/murcia/mod/resource/view.php?id=
- Фондация „Уча се“ (Fundación Aprender): www.fundacion-aprender.es/index.html

Подкрепа

Подкрепа за хора с дислексия се предоставя само в училищата, и то предимно в началните училища. Тя се разглежда като част от учебните или извънучебни дейности и се финансира от държавата. Въпреки това нивото на подкрепа варира значително между училищата, тъй като образователните политики и финансирането се определят на регионално ниво, в съответствие с Указанията на националното правителство. Това може да доведе до сериозни разлики в инструментите и професионалната подкрепа, предоставяна на децата с дислексия.

Доколкото е известно, в Испания няма технически средства или софтуер, предназначен за деца с дислексия. Частни специалисти (логопеди, психолози и т. н.) предоставят подкрепа, но само в отделни случаи.

На практика не съществуват възможности за подкрепа за възрастни и студенти с дислексия.

Начално образование

Учениците с дислексия не се приемат като ученици със специални образователни потребности. Подкрепата в началното училище се свежда предимно до използването на визуални, пространствени и слухови тестове. Индивидуалната подкрепа се определя след оценка на детето от училищния съветник и личния наставник.

Средно образование

В последните две години на средното образование се прилага специален механизъм за подкрепа, наречен “*Diversificación curricular*” (индивидуализиране на учебната програма или приобщаване). Той дава възможност на учениците с проблеми в научаването да завършат училище и да се дипломират. Механизмът им позволява да се обучават в общ клас по някои предмети, а по други – да ползват различни форми на обучение. Преподаването в общия клас е съобразено с потребностите на учениците с проблеми в научаването – във всяка група има максимум 15 деца, които два пъти седмично имат допълнителни уроци (веднъж с всички ученици и веднъж само с учениците, които са на индивидуална програма).

Въпреки че учениците с дислексия не са основната целева група на този механизъм, те могат да се възползват от него поради затрудненията в научаването, причинени от дислексията.

Висше образование

В университетите не се осигурява подкрепа за студентите с дислексия.

Пътят на човек с дислексия

Няма стандартизирана процедура за идентифициране на дислексията в началното училище. Очаква се личният наставник да установи дислексията и да информира училищния или педагогическия съветник (психолог или педагог), който да проучи случая и да диагностицира дислексията, като изключи други възможни причини за състоянието на детето. След това училищният съветник насочва ученика с дислексия към педагог и/или логопед за индивидуална работа. Не се прави официален скрининг на всички ученици. Ако учителят забележи признаци на дислексия, той/тя може да информира личния наставник. За диагностициране на дислексията обикновено се ползват задачи за работа в клас, качествено наблюдение и тестове. Оценяват се възприятата, фонологичната обработка, ориентацията в пространството, функционирането на мозъчните полукълба, различаването на звукове, речниковият запас и т. н. След оценката се организира съответната подкрепа, която включва набор от дейности и консултации в училището или в дома на детето с участие на родителите.

Ако дислексията бъде открита за първи път в средното училище, детето се насочва към училищния съветник и му се осигурява допълваща подкрепа в езиковото обучение (часове за допълнителна подготовка).

В университетите подкрепа на практика не съществува. Смята се, че ако дислексията не е установена преди завършване на средното образование, то човек трудно би могъл да завърши университет. Допускането е, че дислексията би трябвало да е почти изцяло коригирана при постъпването във висшето учебно заведение (или че човек си намира собствени начини да се приспособи към ученето в университета).

Изисквания към квалификацията на педагозите

Изследванията и подкрепата за хора с дислексия почти винаги се извършват в училищните центрове. Родителите могат да се обърнат и към частни центрове, ако могат да си го позволят и ако сметнат, че това ще е от полза за детето им. Ако според родителите детето има проблем, но училищният център не осигури подкрепа (например защото специалистите там не виждат нищо нередно или не могат да диагностицират дислексията), семейството може да потърси външна консултация.

Терапевтите и педагозите трябва да имат квалификация по педагогика, логопедия, педагогическа психология или психология. Обучението на учителите се провежда в университетите, като възможностите за последващи специализирани курсове са доста ограничени. Всички педагози, независимо от конкретната им специализация, получават допълнителна информация за дислексията по време на обучението си.

Приоритетни области, в които са необходими подобрения

- Необходимо е да се приеме нова нормативна уредба в сферата на образованието, която да определя учениците с дислексия като ученици със специални образователни потребности. Заедно с това тя трябва да създаде официални и действащи механизми, които да принудят училищните центрове да оказват адекватна и продължителна подкрепа на такива деца, която да бъде съобразена с техните потребности. Това означава предоставяне на повече финансови средства за материали, пособия, ресурси и т. н., които да улеснят училищните центрове в работата им с ученици с дислексия.

- Необходимо е да се задълбочи обучението на учителите в сферата на дислексията, тъй като в момента информацията, която те получават, е твърде обща.
- Необходимо е да се повиши информираността на педагозите за дислексията.

ИТАЛИЯ

Определение

Определението за „увреждане“ е заимствано от документите на Световната здравна организация и съответства на определението, прието в Европа. Въпреки че дислексията несъмнено е увреждане, тя често бива изключвана от тази категория в резултат от появата на нови възгледи относно смисъла на понятията „норма“ и „патология“.

На 3 март 2009 г. Италия ратифицира със закон Конвенцията за правата на хората с увреждания, с който регламентира и създаването на национална обсерватория в сферата на уврежданията. Тази институция е съставена от 40 члена и е на подчинение на Министерството на социалната политика и заетостта. Обсерваторията има регионални подразделения и контакти с други лобистки групи на хора с увреждания и представители на синдикати.

Нормативна уредба

От 2004 г. Министерството на образованието на Италия издава нормативни документи, с които регламентира отделни аспекти от живота на хората с дислексия. Така например провеждането на външни изпити в училищата и колежаите е регламентирано с наредба. Все още обаче не е изработен механизъм за наблюдение на изпълнението ѝ. Към момента няма предвидени други мерки по отношение на децата с дислексия, които са пренебрегнати както от законодателството, така и от училищните институции.

Министерството на транспорта е приело задължително указание, засягащо шофьорските книжки. Разработен е и специален проектозакон, касаещ управлението на моторни превозни средства, който обаче все още не е получил одобрение от министерството. Проектозаконът, разработен през 2007 г., позволява на хора с дислексия да използват звукозаписни устройства при явяване на изпит за шофьорска книжка при положение, че представят медицинско свидетелство.

Прилагане

Дислексията не е включена в нито един национален регистър на специалните образователни потребности, от който се определя предоставянето на специална образователна подкрепа. Прилагани правилно, указанията на министерствата отговарят напълно на потребностите на хората с дислексия. Необходими са обаче допълнителни усилия, за да се пригодят изпитите за получаване на шофьорска книжка към техните нужди.

Доставчици на подкрепящи услуги

Както и в други страни, директна подкрепа се предоставя предимно от отделни специалисти и неправителствени организации. Двете основни организации в Италия, които подкрепят хора с дислексия, са Италианската асоциация за дислексия (ИАД) и Италианската фондация за дислексия (ИФД). И двете се стремят да предоставят подкрепа за хора с дислексия и семействата им в учебния процес и в професионалната им реализация. Основните им дейности са насочени към повишаване на чувствителността на професионалистите, училищата и обществеността по въпросите на дислексията, популяризиране на обучението и изследванията в различни сфери като образование, здравеопазване и рехабилитация, както и предоставяне на консултации и подкрепа на хора с дислексия. Техните интернет страници са съответно и най-популярни: www.dislessia.it и www.dislessia.org.

През 2007 г. Италианската асоциация за дислексия заедно с други научни и професионални асоциации организира конференция по дислексия, която помага на специалистите и експертите по дислексия в Италия да изработят общоприето определение.

Заедно с това има и много малки асоциации, които работят в сферата на дислексията. Някои от тях са Асоциацията за подкрепа на дислексията – Генуа, асоциация „Летящи думи“ – Терни, Асоциацията на хора с дислексия, родители и учители – Северна Италия.

Терминът „дислексия“ е често използван от работещите в сферата на здравеопазването, учителите и от много родители, които имат личен опит от справяне с проблема. За по-широката общественост обаче значението на думата „дислексия“ все още не е напълно познато. Това се отнася и за много учители, които често не осъзнават, че в работата си са срещали деца с дислексия.

Подкрепа

Както родителите, така и самите ученици получават информация за правата си най-вече от ИАД, Националната здравна служба (Детската невро-психиатрична служба), невро-психиатри, психолози, логопеди, както и от интернет страници като тази на Регионалното бюро по образование (www.istruzioneer.it). Факултетите на някои италиански университети също имат на страниците си обособено място за обсъждане на теми, свързани с дислексията – виж например www.asd.unimore.it.

Като цяло в различните училища и региони се прилагат различни политики. В повечето случаи родителите са тези, които трябва да поискат прилагане на нормативната уредба, което обаче не винаги се увенчава с успех. Ако родителите не разполагат с достатъчно информация, средните училища са склонни да пренебрегват изпълнението на мерките за подкрепа. Ако се прилага правилно обаче, нормативната уредба съдържа всички необходими условия за подкрепа на ученици със специални образователни потребности. Така например са предвидени и се прилагат мерки за компенсирание на трудностите, срещани от учениците с дислексия, както и възможност за освобождаване от отделни учебни дейности. Заедно с това във всички нива на образователната система се осигурява специален педагог за учениците, чието увреждане е официално установено. Някои институции предлагат също и личен наставник, който да работи с детето в училище и вкъщи. Отделни университети пък осигуряват личен наставник за студенти с дислексия.

Доклад с информация за диагнозата, взаимоотношенията със семейството и контактите със специалисти (логопеди, невро-психиатри) придружава детето навсякъде. По време на външните изпити в края на всеки срок, изпитната комисия получава документ, който представя в обобщен вид образователната програма на ученика.

В повечето италиански училища учебните планове са доста ригидни. Въвеждането на свободно избираема система може да улесни значително учениците с дислексия. При такава система те могат да заменят някои от предметите с други, които не са толкова трудни за хора с дислексия. Също така не е предвидена и възможност за освобождаване от изучаването на чужд език. Това е сериозен проблем най-вече за учениците в средните училища, които трябва да изучават по два чужди езика.

Подкрепата, предоставяна при явяване на изпити, е различна на различните нива на образователната система, но все пак съществува. Така например на учениците в начални училища е гарантирана възможност за освобождаване от изпити. За средните училища обаче това зависи от ежегодните указания на Министерството на образованието. Всяка година то издава наредба и указания, регламентиращи провеждането на годишните изпити, които дават насоки и за подкрепата на ученици със СОП. Те включват мерки и инструменти за компенсиране на трудностите (информационни технологии, програми за четене и разпознаване на реч, удължаване на времето за попълване на тестове, адаптирани тестове), както и критерии за оценка на тестовете. Не се предвижда обаче освобождаване от изучаването на чужд език. И накрая, някои университети организират бюра за предоставяне на информация и подкрепа за ученици със СОП, където студентите с дислексия могат да получат съдействие за курсовете (личен наставник) или изпитите (четящи програми). Като примери в това отношение могат да бъдат посочени университетите в Модена, Болоня и Милано.

Използването на информационни технологии в училищата е позволено, но все още не е изцяло въведено. Създадени са регионални центрове за подкрепа, които да съдействат с учебно-техническите средства, но и те не функционират пълноценно. Най-често използваните технологии в училищата са четящи програми, текстови редактори, интерактивни дъски за писане (рядко) и дигитални книги. Диктофони за записване на уроците се използват както в началното, така и в средното училище, но само ако учителят позволи. В средните и висши училища се използват също и калкулатори и MP3 устройства.

Финансови средства за подкрепа на деца със специални образователни потребности се предоставят от различни институции, но най-вече от регионални и Европейски фондове. Размерът и целите на регионалното финансиране са различни и зависят от регионалните администрации.

Пътят на човек с дислексия

В Италия няма официално организиран скрининг на учениците. Отделни местни училища проявяват инициатива и оценяват учениците си. Също така различни научно-изследователски центрове, в частност Италианската асоциация за дислексия, са разработили критерии и

препоръки, които да се ползват в клиничната практика. Националният институт по здравеопазване също участва в различни инициативи.

Процедурата по оценка не е регламентирана на национално ниво. Тъй като не се изисква специална квалификация, оценката може да бъде извършена от различни професионалисти – психолози, логопеди, детски невро-психиатри. За да бъде обаче диагнозата официална, е необходимо оценката да бъде направена от лекар или психолог.

Обикновено се оценяват когнитивните и училищните умения (четене, писане, работа с компютър). В случаите, в които целта на диагнозата е да послужи за провеждане на терапия или организиране на подкрепа в училище, се прави оценка и на силните и слабите страни. Най-често използваните методи и тестове за оценка са: четене на думи и на несъществуващи думи (разпознаване), разбиране на текст, тестове за интелигентност, тестове за краткосрочна памет и за други когнитивни функции. Съществуват инструменти за оценка (стандартизирани тестове), които могат да диагностицират дислексията при хора на различна възраст. Тези инструменти обаче не са добре познати, особено когато става въпрос за оценка на младежи и възрастни. Оценката в училищна възраст се финансира от Националната здравна служба след заплащане на определена такса. Възрастните обаче плащат цялата сума. Оценките обикновено се правят в регионалните центрове (Детска невро-психиатрия) на Националната здравна служба и честотата им варира значително в зависимост от ситуацията на място.

Резултатите от тестовете могат да се използват, за да се докаже и аргументира необходимостта от финансова и образователна подкрепа в училище. Макар и много ограничена, подкрепа все пак съществува – например предоставяне на възможности за компенсиране на трудностите и освобождаване от определени учебни дейности, за рехабилитация и психологическо консултиране.

Изисквания към квалификация на педагозите

Няма специални изисквания към квалификацията на учителите или личните наставници относно работата с ученици с дислексия. Някои НПО предлагат специализирани курсове и обучения на работното място, но те не са задължителни. Отделни институции изискват от учителите допълнителна квалификация, за което предоставят и финансови средства. Понякога държавата финансира специализирани обучения, свързани с дислексията, които се провеждат от Италианската организация за дислексия.

Добри практики

През 2008 – 2009 учебна година италианското министерство на образованието прие нови указания за провеждането на годишните изпити. В тях се предвижда въвеждането на мерки за компенсиране на трудностите, както и освобождаване на децата със специални образователни потребности от някои дейности. В частност указанията призовават всяка изпитна комисия да приеме специални мерки (например различно оценяване на резултатите от тестовете, което да отчита потребностите на децата със СОП, освобождаване от писмените тестове по чужд език, използване на информационни и комуникационни технологии, по-дълго време за попълване на тестовете).

Някои италиански университети вече въведоха специфична позиция във всеки факултет – определени учители изпълняват ролята на представители на студентите със специални образователни потребности. Тяхната задача е да изслушват студентите със СОП, да им съдействат, да ги консултират и да ги подкрепят в работата им. Освен това при желание от страна на студентите може да им бъде осигурен личен наставник, който да им оказва текуща подкрепа.

Приоритетни области, в които са необходими подобрения

Необходимо е да се адресира липсата на унифицирано национално законодателство. В момента подкрепящите дейности за деца с увреждания имат само местно или регионално въздействие. Всяка образователна институция в Италия (училища, университети) сама решава какви да са мерките за подкрепа и те варират значително между училищата. Понякога има осигурени наставници – доброволци, но в повечето случаи родителите на децата трябва да плащат за частни консултации.

Много от средните училища в Тоскана не разполагат с квалифициран персонал в областта на дислексията и следователно не са в състояние да предложат методи на преподаване, подходящи за деца със СОП. Обикновено директорите на училища не насърчават участието на учителите в обучения за дислексия. Дори и да има такива обучения, те не са задължителни и следователно не всички учители ги посещават. Така те продължават да използват обичайните обучителни методи и при работа с деца със СОП.

ПОЛША

Въпреки че след присъединяването на страната към Европейския съюз през 2004 г. се отделя сериозно внимание на разработването и изпълнението на политики в сферата на дислексията, развитието в тази област продължава да е меко казано незадоволително. Предоставянето на подкрепа под формата на технически средства, материална база и нетехнически ресурси варира значително и зависи най-вече от личната инициатива на отделни хора. Сходен е опитът и на други държави, които са в начален етап от развитието на разбирането си за дислексията и подкрепящи политики.

Определение

В Полша дислексията се възприема по-скоро като заболяване, а не като увреждане. В официални документи и публикации терминът „специални образователни потребности“ се свързва с уврежданията и на практика изключва дислексията.

Дислексията включва „специфични затруднения при четене и писане при деца с нормално умствено развитие. Те се дължат на разстройство в някои от когнитивните и двигателни функции и тяхната координация, причинено от неправилно развитие на нервната система.“ Това е официалната дефиниция, използвана от полските власти.

Нормативна уредба

В Полша нормативните документи, които имат отношение към дислексията, са със задължителен (например закони) или с препоръчителен характер (например стратегии). Опити за регламентиране на подкрепата за хора с дислексия и осигуряването на подкрепяща среда в образователната система се правят още от 1991 г. със Закона за образователната система. Впоследствие редица наредби на Министерството на образованието – от 2001, 2002, 2004 и 2008 г. – дават допълнителни предписания по отношение на идентифицирането и подкрепата за деца с дислексия. Наредбата от 2004 г. доразвива документите от 2001 и 2002 г. Тя разглежда специфичните изисквания за изпитване и преминаване в горен клас на деца, ученици и младежи с дислексия, като взема предвид промените в начина на изпитване. Заедно с това тя задължава учителите да съобразят начина си на преподаване и изпитване със способностите на децата с дислексия. Наредбата от 2008 г. полага основата на „индивидуализираната предучилищна подготовка“ и преподаване за деца, които имат свидетелство от специализирана педагогическа клиника. Тя задължава директорите на училища да създадат условия, гарантиращи изпълнението на тези задължения.

Механизми за прилагане

Настоящата нормативна уредба е основана на допускането, че инициативата за откриване и оценяване на дислексията и за осигуряване на подкрепа трябва да идва от самия човек с дислексия или съответно от родителите, ако става въпрос за дете. Това обаче затруднява значително получаването на необходимата подкрепа и оборудване, тъй като обществото все още има твърде ограничено разбиране за дислексията. Заедно с това процедурите за прилагане на повечето от политиките в сферата на дислексията са неясни. За нито една от тях няма приет механизъм за наблюдение.

Сред областите с повече или по-малко ясна регулация са идентифицирането и оценката на децата с дислексия, както и адаптирането на образователния процес и изисквания след получаване на официален документ за наличие на дисфункция. Такъв документ се издава от психолого-педагогическа клиника за извънболнично лечение. Допълнителна информация е представена по-долу, в частта „Подкрепа“.

Доставчици на подкрепящи услуги

Въпреки че оценката на децата и възрастните с дислексия е финансирана от държавата, предоставянето на подкрепа зависи най-вече от инициативата на отделни хора (учители, директори, администратори) и институции (частни фирми, неправителствени организации).

Някои от основните интернет портали, които предоставят информация, публикации и т. н., се поддържат от НПО или от частни фирми:

- www.ptd.edu.pl (създаден и поддържан от Полската асоциация за дислексия)
- www.ortograffiti.pl (създаден и поддържан от частна фирма – издателска къща „Оперон“)
- www.dysleksja-poradnik.org (създаден и поддържан от Психолого-педагогическа клиника за извънболнично лечение № 3 в Краков)
- www.spet.info.pl

Заедно с това специализирани курове за хора с дислексия се предлагат и от частни езикови училища (например Ситракс).

По някои от проектите, изпълнявани от неправителствени организации, се предлагат платени квалификационни курсове за учители. За съжаление обаче училищата рядко покриват таксата за участие, което отблъсква потенциалните участници.

Основните неправителствени организации, предоставящи подкрепа, са Полската асоциация за дислексия, която има 76 клона в Полша, и Фондацията на Малгожата Яблонска „Подкрепа за развитието на деца с дислексия”, с офис в Калиш.

Подкрепа

Подкрепата за деца и възрастни с дислексия се оценява или като „несъществуваща”, или като „недостатъчна”. Заедно с това обаче дори и малкото предоставяна подкрепа се определя като полезна.

Подкрепа в училищата

След като получи официален документ за дисфункция, всяко дете с дислексия има право на подкрепа в училище под формата на индивидуализиране на учебния материал, на образователните изисквания и системата за оценяване, на методиката на преподаване, както и на специално отношение по време на писмените изпити. Въпреки че по закон учителите са задължени да предоставят подкрепа на децата с официално установена дислексия, очакването е инициативата да идва от родителите.

Индивидуализирането на учебния материал за децата с дислексия включва: осигуряване на възможност за повече упражнения в клас и у дома, използване на корективно-компенсаторни упражнения, отпадане на задължителното изучаване на втори чужд език.

Индивидуализирането на образователните изисквания включва: оценяване на знанията на учениците въз основа на устни, а не на писмени упражнения, оценяване на съдържанието и структурата на есета (лексика, стилистика, оригиналност на идеите, обосновка) вместо правописа, описване на индивидуалния напредък в правописа, вместо оценяването му.

Индивидуализирането на методиката на преподаване включва: използване на мултисензорни методи, т. е. такива, които ангажират няколко сетива едновременно (зрение, слух, осезание, кинестезия), използване на интерактивни методи като четене по двойки, работа в група и игри, фокусиране върху методи, съобразени с предпочитаните от ученика стилове на учене.

Специалното отношение по време на писмени изпити включва: възможност за полагане на изпита в отделна стая, където инструкциите и съдържанието на задачите се прочитат на глас, удължаване на времето за писане с 50%, използване само на главни букви, използване на шрифтове тип sans-serif (с големина 14 пункта) в печатните материали за изпита, записване на отговорите в самата тестова бланка. Тези мерки са задължителни при провеждане на тестове и изпити, но прилагането им в хода на обучителния процес зависи от учителите или училищната политика и те не винаги се спазват.

Подкрепа в университетите

Подкрепата, която може да бъде поискана и предоставена в системата на висшето образование, не е регламентирана на национално ниво, а се определя от всяка институция. Няма национална уредба нито за техническите, нито за другите средства, необходими за подкрепа на студентите с дислексия. Всяка образователна институция ги определя самостоятелно в зависимост от потребностите и инициативата на отделни хора.

Пътят на човек с дислексия

Както беше отбелязано по-горе, установяването и оценяването на дислексията зависят изцяло от инициативата на родителите или на самия човек с дислексия.

Оценката се извършва в педагогическа клиника за извънболнично лечение по заявка на родителите или на човека с дислексия. Няма официално организиран скрининг на всички ученици или деца в предучилищна възраст. Специалистите, които провеждат оценката, са психолози, логопеди и педагози с квалификация, отговаряща на изискванията за образователна степен и опит.

Оценката преминава през няколко етапа:

- оценка на умственото развитие – развитието на интелектуалния капацитет;
- оценка на процеси, съществени за четенето и писането (как детето вижда и чува, как се движи, каква е координацията между всички тези функции, какви са езиковите способности);
- педагогическа оценка – изследване на ортографията, графичните аспекти на писането, скоростта на четене и т. н.

Освен това детето може да бъде прегледано допълнително и от психиатър и/или логопед.

Инструментите за оценка включват интервюта и тестове, като например Векслер, Едфелт, Фростиг, Спионек, Бендер-Копиц, Стичек, Рацлавицки, Мушинска, Костшевски, Зазо, Стамбак, Гранжон и Пиаже.

Изисквания към квалификацията на педагозите

Не се изисква специална квалификация от учителите и педагозите, които работят с деца с дислексия. Допълнителната квалификация в тази сфера се придобива чрез отделни специализирани курсове, а не в цялостен университетски курс на обучение.

Добри практики

- Нормативните документи на Министерството на образованието и Централната изпитна комисия гарантират на учениците с дислексия множество права, свързани с приспособяване на изискванията и процедурите за вътрешно и външно оценяване. Полският опит в тази сфера е представян многократно от професор Марта Богданович по покана на различни национални асоциации за дислексия от Италия, Люксембург, Германия и Франция. Наскоро, на 3.10.2009 г., тя взе участие и в конференция на френската асоциация за дислексия, която се състоя в сградата на сената в Париж. Нейната книга на тази тема е издадена на полски и английски – Bogdanowicz M., Sayles A. (2004) 'Rights of Dyslexic Children in Europe'. Gdańsk: Wyd. Harmonia.
- Книгата „Портрети не само на известни хора с дислексия” (Bogdanowicz, M. (2008), 'Portraits of not only famous people with dyslexia' Gdańsk: Wyd. Harmonia) съдържа материали, събирани през последните 18 години. Те представят проблемите в научаването на известни личности, но и писма от родители и възрастни с дислексия, които описват трудностите и успехите им, запознават с добри практики и осигуряват психологическа подкрепа.
- Международната конференция в университета в Гданск на тема „Дислексия при възрастните”, 28 – 29 ноември 2009 г. (www.dysleksja.edu.pl, www.martabogdanowicz.pl).

Приоритетни области, в които са необходими подобрения

- Необходимо е да започне прилагането на модела на ранна и комплексна подкрепа за деца с дислексия или в риск от дислексия. Министерството на образованието одобри този модел, но за осъществяването му са необходими финансови и организационни ресурси. Той е представен в следната публикация: Bogdanowicz M., Czabaj R., Bućko A. (2008) 'Model system of prevention and help for pupils with dyslexia'. Gdynia: Wyd. Operon (може да бъде изтеглена от страницата на Полската асоциация за дислексия – www.dysleksja.edu.pl).
- Необходимо е да започне прилагането на ефективни методи за ранна превенция – изследване на готовността за постъпване в училище на пет годишните деца и

диагностициране на риска от дислексия (мултимедиян диагностичен инструмент, създаден от Young Digital Planet).

- Необходимо е предоставянето на ранна специализирана подкрепа (логопедична помощ и корективно-компенсаторни упражнения) и използването на ефективни методи за подкрепа на детското развитие като „Метода на доброто начало“ на М. Богданович и „Детската математика“ на Е. Грушчик – Колчинска.

УНГАРИЯ

Определение

Увреждането се дефинира като „трайно състояние, при което сетивните, моторните, умствените или комуникативните способности на човек са значително ограничени в сравнение с тези на останалите хора, като по този начин участието му в живота на обществото е сериозно затруднено или невъзможно“. В корекционната педагогика увреждането се разглежда като затруднение в научаването, породено от умствени, зрителни, слухови или моторни дефицити. В унгарското законодателство дислексията се причислява към специалните образователни потребности. Тя не се възприема като отделно увреждане, а заедно с други увреждания се включва в категорията СОП, в частта „нарушения в психичното развитие или сериозни затруднения в процеса на научаване“.

Нормативна уредба

Дислексията е нормативно регламентирана в множество документи (закони и подзаконови актове), засягащи специалните образователни потребности, обучението на възрастни, висшето образование, правата и равнопоставеността на хората с увреждания, както и правата на децата. Въпреки че няма единна държавна политика по отношение на дислексията, в повечето сфери има официална регулация, както се вижда по-долу – например в сферата на началното, средното и висшето образование, както и обучението на възрастни.

Най-важният документ, който има отношение към дислексията, е Законът за народното образование (1993/LXXIX). В унгарската конституция е залегнало правото на образование в съответствие с индивидуалните способности на човека (член 70/F, 1 и 2). Други закони, имащи отношение към образованието на хора със специални образователни потребности, са Законът за професионалното обучение (1993/LXXVI), Законът за висшето образование (1993/LXXX), Законът за образованието на възрастни (2001/CI), Законът за правата и равнопоставеността на хората с увреждания (1998/XXVI) и Законът за ратифициране на Конвенцията на ООН за правата на детето, приета през 1989 г. в Ню Йорк (1991/LXIV). Постановленията, които имат отношение към СОП и уврежданията, са: 243/2003. (XII. 17.) – за националната учебна програма, 277/1997. (XII. 22.) – за продължаващото обучение на учителите, 45/1997. (III. 12.) – за акредитираните

професионални направления във висшето образование и 168/2000. (IX. 29.) – за обучението по специалност корекционна педагогика. Наредби на Министерството на образованието относно образованието и обучението на хора с увреждания включват: 2/2005. (III. 1.) – за образованието на деца със СОП, 29/2002 – за равните права на учениците с увреждания в ученето през целия живот, 14/1994. (VI. 24.) – за професионалните педагогически услуги, 11/1994. (VI. 8.) МКМ – за дейността на образователните институции и 7/1998. (III. 25.) МКМ – за професионалното обучение по приобщаващо образование на ученици с увреждания.

Съществуващата правна рамка позволява на неправителствени организации и експерти в сферата на образованието да коментират и предлагат промени в нормативните документи. Освен това те могат да изискват документи, касаещи образователните политики и да изразяват становището си по тях.

Прилагане

Властите или органът, на чието подчинение е образователната институция, са задължени периодично да проверяват дали съответната институция изпълнява ангажиментите си за предоставяне на подкрепа на деца със СОП. По закон Министерството на образованието също може да назначава проверки, ако сметне за необходимо. В момента е в ход процес, който би трябвало да доведе до засилване на самоконтрола и до нормативно регулиране на професионалните педагогически услуги (организации, работещи с психолози, училищни педагози, логопеди и т. н.).

Доставчици на подкрепящи услуги

Директна подкрепа се предоставя предимно от отделни специалисти и от неправителствени организации. Сред най-активните и добре познати организации могат да бъдат споменати следните:

Център за възрастни с дислексия на асоциация „Слънчев кръг”	http://www.nap-kor.hu
Po(S)ítív Életútért Egyesület – асоциация „Позитивен живот”	http://www.pozitiv-osze.hu/
Demoszthenész Egyesület – асоциация „Демостен”	http://demoszthenesz.hu/
Dyslexiás Gyermekéért Egyesület – За децата с дислексия	http://www.diszlex.hu/
Magyar Diszlexia Oldalak – Унгарски страници за дислексията	http://www.diszlexia.hu/
Diszlexia lap – Портал за дислексия	http://diszlexia.lap.hu/
Minden a diszlexiáról – Всичко за дислексията	http://www.diszlexia.info/
Tanulásmódszertan – Обучителни методи	http://www.tanulasmodzertan.hu/diszlexia.htm
Olvasási softverek - Програми за четене	http://www.varazsbetu.hu/
Tanulási zavarok – Трудности в научаването	http://www.freeweb.hu/zenit/
Diszlexia linkek – Полезни връзки, свързани с дислексията	http://diszlexia.linkcenter.hu/
Diszlexia lap – Портал за дислексията	http://diszlexia.web007.hu/
Esélyegyenlőség a nyelvtanulásban – Изучаването на втори език	http://esely.elte.hu/
Betűvilág. Olvasásfejlesztő készlet – Светът на буквите. Комплект за обучение по четене	http://www.betuvilag.com/

Подкрепа

Относителният дял на учениците с дислексия в началното училище е приблизително 5 – 7%. Няма данни за техния брой в следващите степени на образователната система. Всяка образователна институция може да поиска двойна квота за ученици със СОП, което обаче я задължава да им осигури специална образователна подкрепа. Учениците имат право на промяна в условията за явяване на изпити – например повече време, използване на калкулатор, както и освобождаване от писмени изпити. Тези условия се определят от директора на училището. Нивото на подкрепа в началните, средните и висшите училища не е унифицирано. Реалната подкрепа зависи от отделните училища и може да бъде различна в зависимост от учителите, директора, подкрепящите специалисти, решителността на родителите и т. н.

Пътят на човек с дислексия

Унгарското законодателство предвижда възможности за подкрепа и задължава образователните институции (предимно училищата) да провеждат регулярни диагностични изследвания. Ако училището реши да насочи някой от учениците за преглед, то трябва да съгласува това с родителите. В действителност обаче родителите са тези, които обикновено проявяват инициатива и сами намират информация за съществуващите възможности.

Прегледът се извършва от Педагогическата служба, а в случаите, в които е необходим официален документ (свидетелство за СОП) – от Комисията за оценка на способностите за научаване. Комисията се състои от специалист по корекционна педагогика, логопед и експерт в сферата на специалното образование. Изследват се уменията на детето за четене, писане, разбиране и правопис, като се използват тестове, създадени от Академията по корекционна педагогика. Педагогическата служба прави оценка на детето в детската градина или в училището и дава насоки за бъдещи контролни изследвания, с които да се проследи напредъкът му. На теория след оценката на детето би трябвало то да започне индивидуална терапия, а училището да направи необходимите промени в средата. В действителност обаче този процес е много индивидуален и зависи от готовността и желанието на учителите да приспособят преподаването към нуждите на децата с дислексия.

Квалификация на педагозите

Предоставянето на информация относно дислексия е част от общия курс на обучение на учителите. За работа с деца с дислексия обаче е необходим и практически опит. В учебните програми на студентите по логопедия дислексията се разглежда в по-голяма дълбочина, но практическите умения се придобиват в допълнителни акредитирани курсове за професионално обучение. Учителите, които работят с деца с дислексия, трябва да имат висше образование по корекционна педагогика и сертификати от акредитирани курсове в сферата на специфичните обучителни трудности. Възможностите за продължаващо обучение и за обучение на работното място включват специализирани университетски курсове и акредитирани курсове за учители. Сред темите, покрити от такива курсове, са развитие на умения за учене, подкрепа за деца със специални образователни потребности, дислексия, дисграфия, дискалкулния, методи за сензорна

интеграция, специална педагогика, театрална педагогика за приобщаване, използване на работата по проект в приобщаващото образование.

Добри практики

Сред добрите практики се открояват ранното изследване (скрининг) за признаци на дислексия при деца на 5-годишна възраст във всички детски градини и превантивната логопедична терапия. Унгария е страната с най-дългата в Европа история на изследвания в областта на дислексията, свързана с множество конкретни резултати, които се прилагат в обучението по четене и писане.

Приоритетни области, в които са необходими подобрения

Необходимо е подобряване на информираността – както родителите, така и учителите не разполагат с достатъчно информация. Те не знаят към кого да се обърнат за подкрепа и информация, въпреки че такива възможности съществуват – има множество различни граждански организации, както и възможности за терапия и подкрепа.

Необходимо е и популяризиране на социалния модел на уврежданията за сметка на медицинския модел – повечето хора в Унгария възприемат дислексията като тежка форма на умствено изоставане. Не се използват позитивни подходи за информиране, например чрез представяне на добри примери и ролеви модели.

Освен това липсва и надеждна статистика за броя на хората с дислексия и подкрепата, която те получават. В резултат от това е трудно да се добие ясна представа за случващото се в тази сфера.